

HISTÓRIA BYZANCIE A POSTBYZANTSKÉ OBDOBIE KONŠTANTÍNOPOLSKEJ CIRKVI

Marián FEĎO

Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

V našom prostredí existuje veľmi málo štúdií zaoberajúcich sa rôznymi etapami cirkevných dejín. Najmenej rozpracovanou z nich je V. etapa, ako ju zvyčajne historici označujú. Tvorí ju rok 1453-1918²⁷⁸. V tejto etape je veľmi zaujímavá otázka, čo bolo s Konštantínopolskou cirkvou po páde Konštantínopolu (Carihradu) v r. 1453; to je aj hlavným predmetom zamerania sa na tému, ktorej si myslíme, že v našom prostredí sa venuje málo literatúry. Ďalšou témou je história Byzancie ako aj jej význam, zámer či vplyv. Samozrejme, tieto témy v tomto článku ani v celej jednej knihe nedokážeme dostatočne opísať, ale čo najlepšie sa o to aspoň stručne pokúsime. Zámerom tejto štúdie je minimálne načrtnúť nejaké základy na odrazenie sa do ďalšieho štúdia, keďže samotná história, či už pre kresťana alebo aj pre obyčajného človeka, je disciplínou, ktorej je potrebné venovať viac pozornosti. Samotný Cicero dospel k záveru, že „história je svedkom dôb, svetlom pravdy, pamäťou duše, učiteľkou života, opísaním minulého.“²⁷⁹ Samozrejme, že v tomto období (myslíme V. etapu) existuje mnoho ďalších významných udalostí, ako napríklad vytváranie cirkevných autokefalií. No pád Konštantínopolu je udalosťou jednak zdrvivou, udalosťou poučnou a udalosťou prelamujúcou veky. Tento rok môžeme považovať, aj za ako rok, kedy končí stredovek a začína nové historické obdobie pod názvom novovek. Je to vek šírenia sa začínajúcej pokrokovej vedy, obdobie geografických objavov, nových vznikajúcich obchodov, či vek hlásania rozumu v podobe nových vznikajúcich filozofických

²⁷⁸ Pozri ALEŠ, P. 1992. *Cirkevné dejiny I.* 2. vydanie. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1992. s. 10.

²⁷⁹ Šafin, J. 2005. *Zamyslenie nad dejinami alebo o práci kresťanského historika.* Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2005. s. 35.

systémov z východu na západ. Pád Konštantínopolu nenastala len cirkevná pohroma Východu, ale zosilnelo nebezpečenstvo prenikajúcich seldžuckých Turkov do Európy, ktorým v tom po dlhé stáročia Byzancia bránila. Všeobecne platí, že všetko zlé je na niečo dobré. V tomto prípade vidíme obrovskú grécku migráciu smerom na západ, hlavne do rozvinutých častí Talianska. Táto grécka emigrácia stála pri vzniku nového hnutia už spomínaného humanizmu, čoho sa dotkneme neskôr. Byzantský dvojhlavý orol tak opúšťa brehy Bosporu a letí do inej „držávi“ a to do Ruska.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA STARÉHO RÍMA

Na začiatok si musíme ujasniť, čo bola Byzancia, odkiaľ vzišla, čo znamenala a v poslednom rade čo stále znamená. „Rím bol založený v roku 753 pred našim letopočtom, uvádza sa v historických prehľadoch a príručkách. V niektorých je dokonca uvedené, že sa tak stalo 21. apríla, ale v presnejších sa pripája, že tento dátum sa opiera o „rímsku tradíciu“. Zakladateľom Ríma²⁸⁰ boli podľa tej istej tradície bratia Romulus a Rémus“²⁸¹.

Ako to väčšinou býva pri vzniku veľkých civilizácií, nevie sa presne, kedy a ako vznikli. Preto zdroje o vzniku veľkých civilizácií sú založené na povestiach a legendách. Presne tak je to aj o vzniku Ríma. Všetko čo je na tomto svete, je len dočasné a to samozrejme platí aj pre večné mesto, o ktorom písalo mnoho básnikov vyzdvihujúci jeho slávu.

„Meno dostala od Helénov. Dali jej ho podľa kmeňa Italov, s ktorým sa stretli v kraji, kde má „talianska čižma“ päť. Neskôr sa tento názov rozšíril ďalej na sever a v treťom storočí pred našim letopočtom sa dostal cez celý Apeninský polostrov až po rieku Rubikon. Na začiatku nášho letopočtu ho výnosný obchod preniesli po Alpy. Meno malého kmeňa Italov nesie dnes šesťdesiatmiliónový taliansky národ, priamy potomok rímskej moci a slávy“.²⁸²

„Napriek všetkým rozporom a rozdielom je medzi historikmi starovekého Ríma v mnohých veciach zhoda. Platí to hneď o základnom rozdelení rímskych

²⁸⁰ Pozri tiež ГРАИТ, М. 2003. *Цивилизация древнего Рима*. Москва : Центрполиграф, 2003. s. 9.

²⁸¹ ZAMAROVSKÝ, V. 1988. *Dejiny písané Rímom*. Bratislava : Mladé Letá, 1988. s. 15.

²⁸² ZAMAROVSKÝ, V. 1988. *Dejiny písané Rímom*. Bratislava : Mladé Letá, 1988. s. 28.

dejín na tri veľké epochy: kráľovskú, republikánsku a cisársku. Kráľovské obdobie sa začína podľa tradície založením Ríma roku 753 pred n. l. a končí sa vyhnaním kráľa roku 510 pred n. l. Pravda, toto datovanie je celkom konvenčné. Niektorí historici nazývajú z opatrnosti všetko, čo bolo pred založením republiky, „najstaršie obdobie“, ktorého začiatky sa strácajú v šere predhistórie. Republikánske obdobie sa rozdeľuje spravidla na tri medziobdobia: začína sa podľa tradície roku 510 pred n. l. a končí sa roku 31 pred n. l. Prvé medziobdobie, tzv. raná republika, sa začína vyhlásením republiky a končí sa dobytím mesta Volsinii roku 265 pred n. l., ktoré znamenalo ovládnutie celej Itálie Rimanmi. Druhé medziobdobie, v ktorom sa stal Rím pánom Stredomoria, sa začína prvou púnskou vojnou a končí sa ovládnutím Grécka a Kartága, t. j. od roku 244 do roku 146 pred n. l. Niektorí historici posúvajú však jeho koniec až do roku 133 pred n. l., kedy Rímu pripadlo Pergamské kráľovstvo v Malej Ázii. Tretie medziobdobie nazývané ako kríza republiky, sa začína vypuknutím vnútorných rozporov za tribunátu bratov Gracchovcov a končí sa občianskymi vojnami, ktoré viedli k zániku republiky (133-31 pred n. l.). Cisárske obdobie sa začína nastolením trvalej Augustovej samovlády roku 31 pred n. l. Jeho prvé medziobdobie sa nazýva rané cisárstvo a trvá zhruba dve storočia (do roku 192), druhé sa zvyčajne označuje ako kríza cisárstva, kedy roku 395 došlo k rozdeleniu rímskej ríše. Východná prežila pád západnej až do roku 1453, kedy jej hlavné mesto Konštantínopolis (v slovanskom preklade známy ako Carihrad) dobyli Turci.²⁸³

„Moderní historici dávajú prednosť pred označením cisárstva termínu principát, teda pomenovaniu vyjadrujúcu relatívnu liberálnu monarchiu, ktorá mala fungovať v prvých dvoch storočiach po narodení Christa, zatiaľ čo dominát sa stal označením absolútnej monarchie pod vládou cisára, ktorý sa vyhlasuje za pána a boha (dominus et deus).“²⁸⁴ Treba povedať, že jednou z vecí, ktorá sa vyčíta napr. aj samotnému Konštantínovi Veľkému je práve tá, že užíval stále pohanský titul „pontifex maximus“. Tento titul bol užívaný symbolicky preto,

²⁸³ ZAMAROVSKÝ, V. 1988. *Dejiny písané Rímom*. Bratislava : Mladé Letá, 1988. s. 92.

²⁸⁴ ŠAFIN, J. 2011. *Počiatky Byzancie, Konštantín Veľký a antické dedičstvo*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2011. s. 7.

že sv. Konštantín sa považoval za panovníka, ktorému bola zverená zodpovednosť a starostlivosť o cirkev. Samozrejme, že nie v zmysle zásahov do nej, ale skôr jej pomoci. Aby sme sa vyhli špekulatívnemu mysleniu o „cézaropapizme“ pripomeňme si, že tento stav v Byzancii nikdy nenastal. Ak to niekto tvrdil, tak hlavne na základe toho, že Byzantský cisári zvolávali všeobecné snemy cirkvi. Lenže ako tieto snemy zvolávali, tak ich aj spätne mohli exkomunikovať z cirkvi. „Avšak pravdu povediac, moderným historikom pravdepodobne vyhovuje obchádzať niektoré relevantné fakty, ktoré svedčia o tom, že za „pánov a bohov“ sa nepovažovali iba cisári v dobe, keď sa kresťanstvo stále pevnejšie etablovalo v ríši, ale aj oveľa skôr. Ved' už Augustus prijal tutil „Divi filius“ (syn boží). A titul „princeps“, užívaný ešte Cicerom, prebral len ako označenie toho, kto má byť prvým z občanov na čele štátu. Cisár teraz kumuluje všetku moc vo svojich rukách, pretože ma právomoci (impérium) konzula aj prokonzula (môže vojensky zasahovať v Itálii i kdekoľvek inde v ríši a veliť armádam a preto ma titul imperátora), je tribúnom ľudu (vďaka tomu môže riadiť a zvolávať komisie) a čo je hlavné, je najvyšším veľkňazom (pontifex maximus). Navyše po smrti, neskôr v niektorých prípadoch už za života, uctievaný ako boh, čo nadväzuje ne heroizáciu slávnych mužov dávnoweku i zbožštenie Cézara. A tak titul Augustus, ktorý Octavius prijal je skôr náboženského charakteru“.²⁸⁵

BYZANCIA AKO POKRAČOVATEĽKA RÍMSKEJ CIVILIZÁCIE

Keby sme do 16. st. užívali na západe slovo byzantológia, ani intelektuálna elita by presne nevedela čo si má pod týmto pojmom predstaviť. Prví, kto toto slovo začal používať a dávať mu zmysel aký ma dnes, bol Hieronim Wolf. Hieronim Wolf bol učenec, mysliteľ, nemecký historik a humanista. Známy sa stal vďaka svojmu dielu *Corpus Historiae Byzantinae* (zbierka byzantských dejín). Súčasník Martina Luthera, ktorý ako ostatní humanisti, hľadal v dejinách neskazené kresťanské myslenie, ktoré chcel spoznať. Byzantská história je veľmi dôležitá pre štúdium byzantológie ako takej. Poďme teda si niečo o nej povedať.

²⁸⁵ ŠAFIN, J. 2011. *Počiatky Byzancie, Konštantín Veľký a antické dedičstvo*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2011. s. 7.

„A ak obdobie od pádu Západorímskej ríše v roku 746 n. l. až do talianskej renesancie v 15. st. bolo označované výrazom „stredovek“ (ktorý samozrejme presadzovali aj taliansky humanisti), potom v očiach osvietenecov ranného novoveku nenašla ani Byzantská ríša milosť v ich očiach. Aj keď bola priamym pokračovaním rímskej ríše na východe a naďalej udržiavala jej štátne a spoločenské inštitúcie, ako aj jej kultúrny obsah pravoslávneho kresťanstva. V ich očiach bola Byzancia len úpadková a degenerovaná forma pôvodnej klasickej veľkosti, ale aj tak ich odsúdenie Byzancie bolo veľmi prízemné a jednostranné. Voltaire videl v byzantských dejinách len „bezcennú kopu zlých vecí a zázrakov“ a jeho súčasník Montesquieu sa o nich vyjadroval ako o „nekonečnom boji v spisknutiach, vzburách a ničomnostiach. A len o niečo neskôr jeden veľký anglický historik Edward Gibbon, ktorého dielo *Úpadok a pád rímskej ríše* výrazne ovplyvnilo myslenie niekoľko generácií historikov, charakterizoval byzantské obdobie ako „víťazstvo barbarstva a náboženskej viery nad rozumom“²⁸⁶.

Tato drážava dosiahla najdlhšie trvajúcu existenciu v porovnaní s civilizáciami nášho letopočtu, takmer tisícsto rokov. Pokiaľ by Gibbons mal pravdu ohľadne Byzancie, tak sa môžeme zamyslieť nad tým, či by bolo možné, aby tento štátny útvar prelínajúci sa s cirkevnými ideálmi vydržal tak dlhé obdobie? Nech si každý odpovie sám. Byzancia už vtedy, bola centrum vzdelanosti a rozvoja duchovného života.

„V celom kresťanskom svete nebolo mesta, ktoré by mu mohlo konkurovať, ako napr. počtom obyvateľov, rozlohou, svojou krásou, či výstavnosťou alebo nakopeným bohatstvom. Ležalo na mieste, kde sa Európa dotýka s Áziou, chránená z troch strán morom a na pevnine mohutnými hradbami, na ktoré si po stáročia robili nároky vojnovými útokmi stovky nepriateľov. Konštantínopol bol skutočne cisárskym mestom. Carihrad, ako neskôr pomenovali Slovania, v ľudoch zo západu vzbudzoval obdiv a závisť. Tento pocit sa miešal s odsudzovaním a pohrdaním. Predovšetkým sa vyznačoval nepochopením a odcudzením sa, pretože Byzancia bola iná! Samozrejme, už v antickom období, kedy stredom historického vývoja bola oblasť Stredozemného mora, všetky

²⁸⁶ AVENARIUS, A. 1992. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992. s. 5.

krajiny, ktoré ju obklopovali, boli taktiež súčasťou jediného politického celku a mali spoločnú tú istú civilizáciu“²⁸⁷. Grécky jazyk bol už od pradávna Helénskej kultúry jazykom poézie a filozofie. Za ďalšie, čo sa týka počtu a hĺbky cirkevných spisovateľov, gréčtina je na prvom mieste. Táto gréčtina, ktorá bola používaná v Byzantskej ríši, bola gréčtina ľudová (koini), teda gréčtina po reforme jazyka od čias Alexandra Veľkého. Tento panovník chcel uľahčiť tento zložitý jazyk aby ním mohol komunikovať aj obyčajný ľud. „Medzi latinsky hovoriacimi oblasťami Západu a na druhej strane Východnými oblasťami, kde zjednocujúcim kultúrnym činiteľom bola gréčtina, prejavovali sa očividné rozdiely a to tak v spoločenskom živote, ako aj v duchovných spôsoboch a kultúrnych prejavoch ľudí. Vývoj politických udalostí kultúrny rozchod obidvoch oblastí len urýchlil a prehĺbil.“²⁸⁸ Pri štúdiu histórie je potrebná filozofia kvôli poznaniu duchovnej klímy obyvateľstva a tak je jednoduchšie lepšie chápať dobu. To iste platí aj pri cirkevnej histórii, že je dôležité študovať bohoslovie cirkvi. Pri štúdiu sa človek dopátra ku apoštolskému pôvodnému učeniu, ktoré pravoslávie dodržiava do dnes. „Pod mohutným náporom barbarských kmeňov a tiež aj v dôsledku veľkej vnútornej krízy sa rímska moc v druhej polovici 5. st. na Západe zrútila. V roku 476, kedy bol posledný západorímsky cisár zosadený jedným z germánskych náčelníkom v rímskych službách, nemal síce v očiach súčasníkov ten význam, ktorý mu dávali v neskorších storočiach, ale aj tak vyjadroval symbolicky koniec jednej éry. Snáď najvýstižnejšie charakteristiku byzantskej civilizácie podal G. Ostrogorský, ktorý ju definoval ako syntézu rímskej štátnej formy, gréckej kultúry a kresťanskej viery. Vystihol tým tri najvýraznejšie rysy byzantskej spoločnosti. Je potrebné však zdôrazniť, že splývali jedna s druhou a navzájom sa dopĺňali. Byzantská civilizácia získala zvláštnu jedinečnosť, ktorej monolitická celistvosť vzbudzuje dojem až neochvejnej nehybnosti.“²⁸⁹

²⁸⁷ AVENARIUS, A. 1992. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992. s. 5.

²⁸⁸ AVENARIUS, A. 1992. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992. s. 6.

²⁸⁹ AVENARIUS, A. 1992. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992. s. 5.

Postupne udalosti, ktoré sa v Rímskej ríši diali, ešte pred pokresťančením ríše, boli veľmi zlé pre kresťanský svet. Vôbec to nevyzeralo nádejne, ale je dobre spomenúť si na slová a evanjelia: „Kto pretrpí do konca bude spasený“. „Ak sa počas dejín ľudstva dejú zázraky, tak v týchto časoch sa rozhodne jeden stal. Fascinujúcim, samozrejme z Božej vôle, je pre nás obrátenie sv. Konštantína Veľkého na vieru kresťanskú. Imperátor Konštantín Veľký bol synom Konstancia Chlora, spravujúceho západnú časť Rímskej ríše (Britániu a Gáliu), „svätý apoštolom rovný Helén“, ako ho nazýva Smirnov. Na prijatie kresťanstva bol mierne pripravený svojou matkou. Jeho otec bol pohan, ktorý ochraňoval kresťanov. V roku 312 vznikla nová vojna imperátora Konštantína s Kesarom Maxentiom, synom Maximiana. V čase tejto vojny, krátko pred bitkou, okolo obeda, kedy slnko začalo zapadať, Konštantín s unavenými očami uvidel na nebi znamenie križa s nadpisom: v tomto mene zvíťazíš (EN TOUTO NIKA). Vojenskú bitku nad Maxentiom vyhral, aj keď Maxentios bol v dosť prevažnej vojenskej prevahe²⁹⁰“. Pri tejto udalosti je aj známy výrok, ktorý povedal sv. Konštantín, o čom hovorí aj Smirnov: „V tomto znamení som porazil Tyrana.“²⁹¹ V roku 313 spolu so svojim spoluvládárom Licíniom vyhlásili slávny Milánsky edikt, kedy v rímskej ríši boli zrovnoprávnení kresťania s ostatnými religiami. Konštantín neskôr okolo roku 325 prenáša sídlo zo starého Ríma do nového Ríma, mesta Byzantion, neskôr pomenujúc ho ako Konštantínopol (Konštantínove mesto). Patrí k najvýznamnejším a najslávnejším osobnostiam a teda aj cisárom²⁹² Byzancie.

Jedným z významných cisárov Rímskej ríše je určite aj sv. Justinián. Sv. cisár, ktorý chcel naplniť slova apoštola Pavla o tom, aký by mal byť štát. Toto božské impérium, ktoré sa postupne budovalo na zemi, môžeme vnímať ako ideál kresťanskej ríše. „Nie je doba ako doba. Nie každý čas v Byzancii bol totožný s časom sv. Justiniána. Neobyčajné úsilie v časoch Justiniánových, malo za cieľ

²⁹⁰ СМЕРНОВ, П. 2017. *История христианской церкви*. Почаев : Издательство Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2017. s.74.

²⁹¹ СМЕРНОВ, П. 2017. *История христианской церкви*. Почаев : Издательство Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2017. s.74.

²⁹² Pozri tiež ALEŠ, P. 1995. *Cirkevné dejiny II. Kresťanská Cirkev v Období Všeobecných Snemov*. Prešov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1995. s. 5.

vzkriesiť ideu Rímskej dŕžavi a zjednotiť rôzne národnosti prebývajúce na území Byzancie, jednotnosťou viery a zákona. Táto myšlienka, bola prakticky realizovaná obrovskou energiou sv. Justiniána, ktorý za ňu bojoval. Sv. Justiána si musíme vážiť, ako aj jeho úsilie ceníť si ľudí a dávať im prácu a príkazy, ktoré budú schopní zvládnuť, teda aby každý robil to, čo mu prináleží podľa jeho schopností. No pre túto Justiniánovú ideu nebolo vo veľkolepom impériu pochopenia ani miesta a taktiež snahy sv. Justiniána v politických sférach nemali dlhé trvanie. Naproti tomu úlohy Herakleiosa boli jasné a konkrétne, nešlo tu o ľudské ideály, ale viac sa hovorilo o tom, ako zachrániť to, čo sa dalo, to, čo bolo zničené vojnami“²⁹³.

Sv. Justinián je autorom myšlienky, ktorú vnímal ako ideál zriadenie štátu a cirkvi. „V Justiniánovej 6. novele „O symfónii“ a v „Epanagoge patriarchu Fótia,“ prijatých medzi základné zákony cisárom Bazilom I. Makedónskym (867-886), ale aplikáciou postulátu viery, priamou konzekvenciou dogmy Vtelenia, ktorá umožňuje spojiť všetky formy služby (katholicita) v službe jedinému Božiemu kráľovstvu. Nie náhodou Justiniánov zákonník začína Niceo - Carihradským vyznaním viery! Je to práve dogma, ktorá leží v základe toho, čo býva tak chybne a ľahkomyselne nazývané „byzantský cézaropapizmus“²⁹⁴. Cirkev predstavuje univerzálny poriadok života, zatiaľ čo cisárom patrí spravovanie štátu, jeho riadenie vo vonkajších záležitostiach. No cirkev a štát sú zároveň akoby jediným organizmom“²⁹⁵.

„Túžby a predstavy sa zrážali s cirkevným ideálom a kánonickými normami aby sa opäť raz v dejinách potvrdil antagonizmus medzi utopizmom a eschatologizmom. Napriek tomu Byzancia bola dedičkou rovnako aténskej demokracie, ako aj rímskej monarchie, ale tiež viery, ktorá sa zo znepokojeného Jeruzalemu rozšírila do celého sveta. A napriek skepticizmu mnohých dlhú dobu bola dobrou dedičkou. Stáročia mužne stála na stráží kresťanskej

²⁹³ УСПЕНСКИЙ, Ф.И. 2001. *История византийской империи*. Москва : Издательство Астрель, 2001. s. 3.

²⁹⁴ Pororovnaj EVDOKIMOV, P. 1971. Pravosláví. Historický úvod. In *Pravoslavný teologický zborník*. Praha, 1971. s. 50.

²⁹⁵ ŠAFIN, J. 2007. *Palamizmus v Kontexte Byzantskej Teológie a Latinského Kresťanstva*. 1. Časť. *Prehistória Palamizmu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007. s. 12.

civilizácie, odolávajúc náporom najrozmanitejších barbarov, ktorí sa usilovali, ako magnet priťahovaný jej rozprávkovým bohatstvom, siahnuť na samotné srdce ríše. Nakoniec sa im to podarilo. Teda takmer! Mesto síce dobyli, avšak nezlomili ducha národa, nezlomili jeho vieru, ktorá aj v tých najťažších časoch dodávala ľuďom presvedčenie, že tento svet, o ktorom vedeli, rovnako ľudský život na zemi, je pomínajúci, a nemôže byť absolútne spravodlivý“²⁹⁶.

„K sv. Justiniánovi by bolo potrebné dodať, že štátne aktivity, resp. štátnické činy imperátora Justiniána, ako aj všetky jeho pozitívne aspekty, sú skúmané, rešpektované a publikované v špecializovaných prácach uznávaných historikov“.²⁹⁷

„Dokonca ani Hieroným Wolf (1516-1580) nemal na Byzanciu práve najlepší názor. Napriek tomu, že ako jeden z prvých európskych učencov sa usiloval podať byzantskú históriu v celku (*Integrum totius Byzantinae historiae Corpus*) a varovať pred mylnou predstavou o tejto ríši ako o slabej monarchii, videl v nej predovšetkým cisársku nedbanlivosť, množstvo vnútorných nezhôd a nevzdelané a hašterivé mníšstvo“.²⁹⁸

„Zložitosť vzťahov medzi štátom a kresťanskou cirkvou spočíva v tom, že Byzancia bola kresťanským impériom. Apoštol Pavol v liste Rimanom (13, 1-7), v ktorom vysvetľoval bohoslovecké základy pojmu cirkev a štát, vychádzal z dejinných súvislostí pohanského rímskeho štátu. Podobne tieto dôkazy pre chápania tohto ideálu - štát a cirkev - nachádzame v Byzancii. Rímska politológia posledného storočia pred naším letopočtom prekonala klasický model politológie mesto – štát a uviedla do života chápanie impéria ako štátneho útvaru rozpínajúceho sa v celom obývanom svete tej doby. Tento pohľad na štát, založený na osnovách stoickej filozofie, premenil Rím z mestského štátu vo

²⁹⁶ ŠAFIN, J. 2007. *Palamizmus v Kontexte Byzantskej Teológie a Latinského Kresťanstva*. 1. Časť. *Prehistória Palamizmu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007. s. 13.

²⁹⁷ ГЕРОСТЕРГИОС, А. 2010. *Юстиниан великий император и святой*. Москва : Издательство Сретенского монастыря, 2010. s. 7.

²⁹⁸ ŠAFIN, J. 2007. *Palamizmus v Kontexte Byzantskej Teológie a Latinského Kresťanstva*. 1. Časť. *Prehistória Palamizmu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007. s. 13.

svetové impérium patriace do Božského posvätného plánu“. ²⁹⁹ Predovšetkým, ak sa hovorí o Byzancii, určite treba hovoriť o siedmych všeobecných snemoch prvého tisícročia, ktoré sú základným kameňom štúdia jednak pre cirkevné dejiny ako samostatnú historickú disciplínu a taktiež ako aj byzantológiu. Snemy boli stretnutia, kde sa riešili bohoslovecké, právnické, politické záležitosti štátu a teda tvoria základ pre štúdium civilizácie ako takej ³⁰⁰.

PÁD KONŠTANTÍNOPOLU

Ak Cicero vraví: „Kto nepozná vlastnú históriu, musí ju prežiť ešte raz“, skutočne vedel a videl z historického hľadiska veľkosť ľudského egoizmu, pýchy a nepoučiteľnosti sa z histórie ľudstva. Pád Konštantínopolu je len jeden z takýchto príkladov. Treba povedať, že začiatky zoslabovania a zosilňovania feudálnej moci, intrigy, únie so západnou cirkvou, atď. sú viditeľné oslabenia štátu, ktorých vývin pozorujeme dlhšiu dobu. „V polovici 15. st. muselo byť každému nezaujatému pozorovateľovi jasné, že pobrežie starobylej ríše je stratené. Jej územie tvoril len Konštantínopol, napoly vyludnený a napoly v troskách, spolu s niekoľkými mestami roztrúsenými na marmanskom a čiernohorskom pobreží Thrákie a ostrovy Tenedos a Imbros, strážiacimi úžinu Dardanel. Z vedľajších vetví, teda zo šľachtických rodov, pretrval Morejský despotát, ovládajúci, s výnimkou niekoľkých benátskych pevností, celý Peloponéz. Na východe odolávalo cisárstvo Komenovcov. Stále žilo niekoľko nekontrolovateľných latinských panstiev na Gréckej pevnine a niekoľkých ostrovov, pričom ostatné patrili Benátkam a Janovu, spolu s niekoľkými pevninskými prístavmi. Všade inde, od ústia Dunaja až k pohoriu Taurus, patrilo všetko osmanským Turkom. Osmanská ríša sa mohla tešiť zo svojej schopnej a energetickej vlády, ktorej armáda bola najlepšia a najmodernejšia na svete. Keď v roku 1451 dosadol na osmanský trón nadaný a ctižiadostivý devätnásťročný chlapec Mehmed II., asi nikto nečakal, že dobyje cudzie mesto, ktoré ležalo v srdci jeho územia. V ohrozenom meste panovalo napätie.

²⁹⁹ KRYŠTOF. 1995. *Byzantológia I. Úvod a Přehledné Dějiny Byzantského Štátu*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove, 1995. s. 13.

³⁰⁰ Pozri tiež KÜLZER, A. 2016. *Byzanc, dejiny - spoločnosť - kultúra*. (prel. Vlastimil Drbal). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2016. s. 29.

Filozofické a bohoslovecké debaty, ktoré dávali Byzantínci do popredia, museli ustúpiť naliehavejším politickým témam: je možné ríšu zachrániť?³⁰¹ Lenže ak zvážime, ak by boli skôr riešené tieto bohoslovecké debaty, mohlo sa v histórii predísť rozkolu cirkvi a teda aj postupnému odcudzeniu a ochladnutiu vzťahov, ktoré vyvrcholilo z nenávisti až k 4. Križiackej výprave, roku 1204? „Táto politická téma, obsahovala aj náboženský prvok. Existovala totiž jedna nádej ako ríšu zachrániť, ale pomoc musí prísť len z vonku a to zo západu. Jednalo sa o úniu s Rímom. V tomto napätom okamihu sa cirkev snažila dať svojmu ľudu podporu ako sa len dalo. Postupovaním Turkov sa byzantská moc rozpadávala. Sám Konštantínopol vytváral zmätok svojou unionistickou politikou. Nebol žiadny patriarcha. Posledný patriarcha, Gregorios Mammas, utiekol do Talianska. Cisár nenašiel dosť ľudí, ktorí by súhlasili s úniou, aby ich následne mohol dosadiť do cirkevných funkcií, ktoré nikto nevykonával. Kňazi a veriaci ľud sa držali bokom od ceremónii v chráme Božej múdrosti. Na bohoslužby chodili radšej do kláštora, ktorý bol zasvätený Pantokratorovi (Všetkodržiacemu), kde mních Gennadios a Gregorios Scholarios boli horlivo proti únii. Bolo by správnym rozhodnutím, aby Byzantínci pre spásu tiel obetovali svoje duše? Gennadios a jeho nasledovníci vedeli, že akákoľvek pomoc západu by bola smiešne nedostačujúca. V sv. Písme sa píše: Že skôr alebo neskôr príde antichrist, predchodca Armageddonu a konca sveta. Mnohý Gréci si mysleli, že tento čas je blízko. Či táto chvíľa bola vhodná pre opustenia čistej viery?“³⁰² Ak by sme sa zahľadeli na bohosloveckú duchovnú stránku vecí, všimli by sme si, že pád Byzancie nastal už skôr a to na Florentskej Únii roku 1439, čo znamenalo duchovný rozklad Konštantínopolskej cirkvi a odvrhnutie posvätného učenia otcov pravoslávnej cirkvi. „Keď nadišla chvíľa nebezpečenstva, nebolo mužov alebo žien, ktorí by sa nepripravovali k obrane. Spojencov zo západu bolo veľmi málo. Viac-menej, či už benátski alebo janovskí obchodníci, ktorí sa zaujímali len o svoj obchod, či už galantní dobrodruhovia

³⁰¹ RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 135.

³⁰² RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 135.

niečo ako bratia Bocchiaridovi, či Španiel Dona Francisca z Toleda, či už kňazi, ktorí sprevádzali kardinála Isidora, všetci bojovali statočne a z plných síl až do osudnej chvíle, kedy najsilnejší z nich, Janovan Giustiniani, smrteľne ranený opustil bojové pole. Gréci si boli vedomí, že mesto už dlho nevydrží. Niektorí dokonca videli ako jediné riešenie svojich starostí v tureckých rukách. Preto sa bez rozmýšľania vrhli do boja. Starci a starency v noci opravovali hradby, dokonca aj mnísi, ktorí slúžili ako nočné hliadky, a v tomto momente museli pozdvihnúť zbraň a vrhali sa do boja za vlasť. V spojeneckých kruhoch neboli najlepšie vzťahy, keďže tu boli ľudia zo západu. Ale tieto nezhody neboli až tak veľké, aby dochádzalo k oslabovaniu pomoci v boji o základnú obranu mesta. Kresťanské puto v týchto momentoch prekonávalo všetky rozdiely. Poslednú noc pred posledným náporom útoku sa všetci ľudia, bez ohľadu na príslušnosť, stretli na liturgii v chráme Božej Múdrosti, kde sa modlili za oslobodenie a treba povedať, že všetci čakali na zázrak. Ríša zanikla dôstojne. Keď sa rozšírila správa, že cisár padol a nad svätým palácom zaviala sultánová zástava, Gréci sa vzdali a začali sa pripravovať na ťažký život“.³⁰³

„V utorok 29. mája roku 1453 sa skončil starý príbeh. Posledný dedič Konštantína Veľkého padol na bojovom poli a moslimský sultán triumfálne vstúpil do mesta, ktoré Konštantín staval ako metropolu kresťanskej ríše. Už naďalej nevládol vo svätom paláci cisár, aby symbolizoval veriacim Východu autoritu a vznešenosť všemohúceho Boha. Konštantínopol, ako hlavné mesto pravoslávneho štátu, viac než po tisíc rokoch, padol a cirkev sa musela podriaďiť rozmarom moslimského sultána.“³⁰⁴ Čo by stálo za zmienku, podľa moslimského práva Šaría pri dobytí územia jedna tretina obyvateľstva musí prijať islamské náboženstvo, druhá tretina musí byť popravená a tretia tretina má byť ponechaná v pôvodnom náboženstve aké vyznáva. „Jej konanie, povaha a celý život sa tiež v jednom momente zmenili. Šlo o zmenu síce zásadnú, avšak nie tak úplnú, ako sa na prvý pohľad zdá. Ostatné historické patriarcháty Východu,

³⁰³ RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 135.

³⁰⁴ RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 139.

v tom čase Alexandria, Antiochia a Jeruzalem, patrili pod moslimskú vládu už cele stáročia. Mnohé obce Konštantinopolského patriarchátu v Malej Ázii sa dostali do moci Turkov už v jedenástom storočí a ich počet do roku 1453 veľmi vzrástol, teda väčšia časť patriarchových veriacich žila na moslimskom panstve. Mnohé Grécke územia naďalej zostávali v západných rukách. Janovčania zabrali väčšinu gréckych kolónii po roku 1453, ostrov Chios si podržali až do roku 1566. Benátčania udržali pevnosti na Peloponéze a množstve egejských ostrovov do 16. st., Krétu do roku 1669 a Tinos do roku 1715. Cyprus, v dobe pádu Konštantínopolu stále nezávisle kráľovstvo, pripadol Benátkam na obdobie 1487 až 1570.³⁰⁵

Byzancia pre svet, do ktorého sa dostávala po páde Carihradu, bola veľmi cenená. Pretože Byzancia nie je len história, nie je to len kultúra, ale je to predovšetkým duchovný Boží odkaz v tomto svete. Tento odkaz bol šírený na západ gréckymi mysliteľmi, učencami, filozofmi, bohoslovcami a kňazmi. Stáli pri zrode začínajúceho humanizmu. Doniesli so sebou grécku múdrosť, toľké stáročia chránenú a stráženú za bránami Carihradu. Západný svet dostal možnosť oboznámiť sa s touto múdrosťou a duchovnosťou. Vzrástol záujem o štúdium Gréckeho jazyka a východných otcov či gréckych filozofov. Svojho času malo veľkú hodnotu študovať na Univerzite v Konštantínopole. Túto univerzitu tak mohli spoznávať aj učitelia v Bologni, Florencii, Benátkach a iných Talianskych mestách, kde Grékov bolo najviac. Duchovné poučenie, ktoré z toho vyplýva, čo je samozrejme aj zmysel života, aby si človek zo všetkého zlého zobral poučenie, aby jeho duša nikdy neupadla do pýchy, kde sa rodí duchovná smrť. Čo nanešťastie nastalo aj v prípade tejto veľkolepej ríše.

SUMMARY

Byzantium for the world that it received after the fall of Carigrad was highly valued. Because Byzantium is not just a history, it is not just a culture, but it is, above all, a divine link in this world. This link was spread to the west by Greek

³⁰⁵ RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 139.

thinkers, scholars, philosophers, theologians and priests. They stood at the birth of the beginning humanism. They brought with them the Greek wisdom, for centuries, protected and guarded by the gates of Carigrada. The Western world has been given the opportunity to become acquainted with this wisdom and spirituality. Interest in the study of the Greek language and eastern fathers or Greek philosophers has increased. At that time it was of great value to study at the University of Constantinople. This university could also be recognized by scholars in Bologna, Florence, Venice and other Italian cities, where the Greeks were the most. Spiritual instruction that follows, which is, of course, a sense of life, so that a man from all evil takes lessons so that his soul never falls into the pride of spiritual death. What, unfortunately, happened to this magnificent empire.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALEŠ, P. 1992. *Cirkevné dejiny I.* Prešov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1992. 316 s. ISBN 80-7097-212-2.
- ALEŠ, P. 1995. *Cirkevné dejiny II. Kresťanská Cirkev v Období Všeobecných Snemov.* Prešov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1995. 242 s. ISBN 80-7097-316-1.
- AVENARIUS, A. 1992. *Dějiny Byzance.* Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992. 532 s. ISBN 80-200-0454-8.
- EVDOKIMOV, P. 1971. Pravoslaví. Historický úvod. In *Pravoslavný teologický zborník.* Praha, 1971.
- ГЕРОСТЕРГИОС, А. 2010. *Юстиниан великий император и святой.* Москва : Издательство Сретенского монастыря, 2010. 445 s. ISBN 978-5-7533-0398-1.
- ГРАНТ, М. 2003. *Цивилизация древнего Рима.* Москва : Центрполиграф, 2003. 388 s. ISBN 5-9524-0048-5.
- KRYŠTOF. 1995. *Byzantologie I. Úvod a Přehledné Dějiny Byzantského Štátu.* Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove, 1995. 176 s. ISBN 80-7097-325-0.
- KÜLZER, A. 2016. *Byzanc, dejiny - spoločnosť - kultúra.* (prel. Vlastimil Drbal). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2016. 196 s. ISBN 978-80-7465-201-1.
- RUNCIMAN, S. *Zajetí Velké Cirkve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu*

- Carihradu do roku 1821.* (Preklad Jakub Lev Houdek). Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. 400 s. ISBN 978-80-87378-43-4.
- СМИРНОВ, П. 2017. *История христианской церкви.* Почаев : Издательство Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2017. 320 s.
- ŠAFIN, J. 2005. *Zamyslenie nad dejinami alebo o práci kresťanského historika.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2005. 57 s. ISBN 80-8068-351-4.
- ŠAFIN, J. 2007. *Palamizmus v Kontexte Byzantskej Teológie a Latinského Kresťanstva.* 1. Časť. *Prehistória Palamizmu.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2007. 416 s. ISBN 978-80-8068-666-6.
- ŠAFIN, J. 2011. *Počiatky Byzancie, Konštantín Veľký a antické dedičstvo.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2011. 244 s. ISBN 978-80-555-0314-1.
- УСПЕНСКИЙ, Ф.И. 2001. *История византийской империи.* Москва : Издательство Астрель, 2001. 623 s. ISBN 5-17-011750-7.
- ZAMAROVSKÝ, V. 1988. *Dejiny písané Rímom.* Bratislava : Mladé Letá, 1988. 416 s.

HISTORY OF THE BYZANTINE EMPIRE AND POST BYZANTINE PERIOD OF THE CONSTANTINOPLE CHURCH

Marián Fedo, student, Faculty of Orthodox Theology, University of Presov in Presov, Masarykova 15, 080 01 Presov, Slovakia, marian.fedo@smail.unipo.sk, 00421517724729

Abstract

History as a source of mankind's errors. History of the Roman Empire before Edict of Milan. Byzantium as the continuator of antique wealth and roman statehood with a Christian background. Renowned emperors of Byzant Empire and their positive political reforms. Breakdown of the term 'cesaropapism.' The fall of Constantinople and the future of its patriarchate. 1453 AD as the threshold of eras. The conception of byzantology in West during modern history. Byzantine ideals and their application in future.

Key words

Church, Byzant Empire, patriarchate, history